

Bij lezing hiervan bekruipt mij toch wel enkele twijfels. Het 'oorspronkelijke Linggadjadi' is een vaag ding en het zou een gedetailleerde analyse vergen van de onderhandelingen aler men de vraag zou kunnen beantwoorden, of de Nederlandse voorstellen van mei 1947 nu wel echt voor 100% op deze wankel zetel stoelden. Persoonlijk waag ik het ernstig te betwijfelen of de voorstellen voor militaire samenwerking, die Spoor bij deze gelegenheid presenteerde, zonder meer uit die overeenkomst voortvloeiden. Belangrijker dan dat is echter dat wij kunnen vaststellen, zowel uit de gang van de onderhandelingen als uit naderhand beschikbaar gekomen evidentie, dat deze plannen bij de Republikeinse militaire top volkomen in het verkeerde keelgat geschoten zijn. Het ziet er naar uit, dat deze militaire voorstellen, die door De Jong maar terloops worden vermeld, ook al in 1947 het voornaamste struikelblok hebben gevormd. Daaraan kan nog worden toegevoegd, dat Nederland toen niet serieus om een Amerikaanse lening heeft verzocht. Men is alleen afgegaan op een opinie van Foote, wiens persoonlijke voorkeur sterk voor 'slaan' was. Eenzelfde voorkeur zal meegespeeld hebben bij de beslissing van de Nederlandse ministerraad, dit gegeven zonder meer te aanvaarden. Men wilde eerst een poging doen, de eigen boontjes te doppen, alvorens bij Uncle Sam te biecht te gaan.

Zo zijn er bij deze omvangrijke studie over een gecompliceerde materie kanttekeningen te maken. Dat neemt echter niet weg dat de conclusie moet luiden, dat hier een uitstekend boek is afgeleverd, waarin veel wordt verklaard en waarin vraagtekens worden geplaatst bij tal van wijsheden, die tot nu toe in de literatuur als vanzelfsprekende waarheden plachten te circuleren.

P. J. Drooglever

P. Romijn, *Snel, streng en rechtvaardig. Politiek beleid inzake de bestraffing en reclassering van 'foute' Nederlanders, 1945-1955* (Dissertatie Groningen; Houten: De Haan, 1989, 326 blz., f39,90, ISBN 90 269 4362 8).

Bij de bevrijding van Nederland werden tenminste 120.000 landgenoten gearresteerd op verdenking van landverraderlijke activiteiten en andere misdrijven tijdens de oorlogsjaren. Bij het tweede lustrum van de bevrijding, in 1955, zaten nog slechts 400 personen, Nederlanders en Duitsers, gevangen wegens delicten in verband met oorlog en bezetting; in totaal waren toen een veertigtal doodvonnissen ten uitvoer gelegd. Nog eens tien jaar later zaten alleen 'de vier van Breda' vast. Hoe het deze hekkesluiters verging, is bekend. Pas in het jaar waarin de auteur, wetenschappelijk medewerker bij het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie te Amsterdam, deze dissertatie verdedigde kon het hoofdstuk van de na-oorlogse berechting definitief worden afgesloten.

De bekende studie van A. D. Belinfante (*In plaats van bijtjesdag. De geschiedenis van de bijzondere rechtspleging na de tweede wereldoorlog* (Assen, 1978)) behandelt dit onderwerp vooral vanuit het perspectief van de voormalige hoge departementsambtenaar bij het ministerie van justitie die de wereld schiep en daarna zei dat het goed was. L. de Jong in het twaalfde deel van zijn grote werk doet het vanuit het perspectief van verzet en illegaliteit. De in 1955 geboren auteur heeft minder last van parti-pris. Hij beoogde een onderzoek van het na-oorlogse beleid met betrekking tot berechting en zuivering in zijn volle omvang. Niet alleen de kwalitatieve aspecten van dit beleid maar ook de kwantitatieve krijgen daarbij de aandacht. Behalve de tienduizenden die voor een tribunaal of bijzonder gerechtshof moesten verschijnen, werden immers nog eens tienduizenden ambtenaren en anderen 'gezuiverd'.

Waar het in de eerste na-oorlogse jaren om ging was de vraag in hoeverre de Nederlandse regering zich zou laten leiden door de wensen en verwachtingen van het voormalig verzet. Welke betekenis zou zij willen toekennen aan de absolute normen die de vroegere illegaliteit had opgesteld om het gedrag van 'foute' Nederlanders te beoordelen? In dit opzicht heeft het kabinet Schermerhorn-Drees, evenals het kabinet-Beel, naar Romijns studie glashelder doet uitkomen, èn bij de bijzondere rechtspleging èn bij de zuivering een prijzenswaardige zelfstandigheid aan de dag gelegd. Vooral Beel, minister van binnenlandse zaken in deze jaren, komt er goed van af. Het was geen geringe prestatie de zuivering zo te organiseren dat de invloed van het Militair Gezag en de voormalige illegaliteit daarop op beslissende wijze werd teruggedrongen. Tegelijkertijd slaagde Beel er echter ook in het vertrouwen van het verzet te behouden. Hoe moeilijk zijn taak bij de zuivering van het overheidspersoneel was, blijkt wel uit het feit, dat het daartoe ingestelde Centraal orgaan op de zuivering van het overheidspersoneel zo'n 25.000 à 30.000 dossiers te verwerken kreeg. Pas begin 1947 was de ambtenarenzuivering voltooid. Daarnaast droeg Beel mede de verantwoordelijkheid voor de zuivering op tal van andere terreinen van het maatschappelijk leven.

Al heette de zuivering 'volkszaak', het was toch de regering die aan het langste eind trok. En terecht. Want wezenlijk voor de wederopbouw was natuurlijk niet alleen een overheidsapparaat dat het vertrouwen van de burgerij had en met gezag kon optreden — bijvoorbeeld bij het uitvoeren van allerlei impopulaire maatregelen — maar ook een ambtenarencorps dat de nodige ervaring en geschiktheid voor zijn moeilijke taak bezat. Alleen al om die reden bleek de door de illegaliteit gekoesterde gedachte van 'een grote schoonmaak' een illusie.

Als de conclusie van het zuiveringshoofdstuk moet zijn dat de regering, geleid door overwegingen van pragmatisme en staatsraison, daarop een veel sterker stempel wist te drukken dan de emotionele omstandigheden onmiddellijk na de oorlog deden vermoeden, dan lijkt dit ook te gelden voor de andere pijler waarop dit boek van Romijn is opgetrokken: de bijzondere rechtspleging. Ook hier komt hij tot de slotsom, dat de toenmalige regeerders het bepaald niet zo slecht hebben gedaan. Andermaal slaagden zij erin de invloed van het voormalig verzet dat op strenge bestraffing aandrong te neutraliseren. Ook in dit geval was de afrekening niet verzets- maar regeringszaak, was het schrikbeeld van een verbitterde massa ex-politieke delinquenten die, om het in de woorden van de Nijmeegse hoogleraar en voormalig justitie-ambtenaar F. J. F. M. Duynstee te zeggen, na vijf of tien jaar, gesteund door vrouw en kind, tezamen een half miljoen mensen, 'zich op ons volk stort' (12) sterker dan de roep om wraak die in sommige, overigens lang niet alle, sectoren van de voormalige illegaliteit aangeheven werd. De eendracht was daar immers ver te zoeken. Stelde bijvoorbeeld de elite van de voormalige verzetsbeweging, verenigd in de Grote adviescommissie van de illegaliteit zich terughoudend op, de Gemeenschap van oud-illegale werkers Nederland, waarin de modale ex-illegaal een spreekbuis vond, wenste de oud-illegalen in te schakelen 'in het nationale herstel- en wederopbouwwerk in de ruimste zin, echter zonder partij-politiek' (51). Zo geeft Romijns dissertatie niet alleen een beeld van de wederaanpassing van de 'foute' Nederlanders in de na-oorlogse samenleving maar ook van de integratie van de 'goede'.

Voor een niet-jurist is het schrijven van een boek als dit, dat zo sterk van noties van recht en wet doortrokken is, niet eenvoudig. Romijn heeft zich echter op lofwaardige wijze van die taak gekweten¹. Slechts een enkele maal zet ik een vraagteken bij de conclusies waartoe hij komt, bijvoorbeeld wanneer hij stelt dat de regering-Gerbrandy bij de ingrijpende aanvulling van het sanctierecht, waartoe zij te Londen besloot, de eis van rechtszekerheid 'nooit' uit het oog verloor (47). Het Tribunaalbesluit met zijn straf van algehele verbeurdverklaring van het vermogen en

gemis aan sanctiedifferentiatie, de terugwerkende kracht van strafbepalingen en beperking of uitsluiting van beroepsmogelijkheden, zijn even zovele bewijzen van het tegendeel. Ik stel niet dat deze maatregelen achterwege hadden moeten blijven — het kon in de gegeven omstandigheden niet anders — maar het zou te ver voeren om wat de auteur elders abusievelijk het 'oud-Hollands' begrip van rechtszekerheid noemt (123) — het is immers van Franse herkomst — zo ver op te rekken dat ook de Londense besluitwetgeving aan dit criterium zou voldoen.

Juist de inbreuk op tal van elementaire rechtsbeginselen, waartoe de Nederlandse regering had moeten besluiten, helpt verklaren waarom, nadat de eerste storm van emoties na de bevrijding was uitgewoed, de reclassering en herintreding van politieke delinquenten in de Nederlandse samenleving zo betrekkelijk soepel en geruisloos kon verlopen. Bijna alle juristen van naam die het bevrijde Nederland telde, prominente hoogleraren in het strafrecht als Van Bemmelen en Pompe in de eerste plaats, steunden de activiteiten van de Stichting toezicht politieke delinquenten die zich die aanpassing tot taak had gesteld. De lotgevallen van de Stichting, waarin Duynstee en J. le Poole de centrale figuren waren, komen in Romijns boek uitvoerig ter sprake. Misschien zijn ook de inspanningen van Le Poole om Romijn van informatie en documentatie te voorzien de reden waarom naar mijn gevoel soms wel met erg veel begrip van juist hun inspanningen gewag wordt gemaakt.

Het na-oorlogse gratiebeleid, zoals het onder de invloed van onder andere de commissie-Röling en katholieke ministers van justitie als A. A. M. Struycken werd gevormd, bleek tenslotte wel erg begaan met het lot van de gestraften, veel minder met de gevoelens van hun slachtoffers. De traumatische discussie rond de vier van Breda die Nederland bijna twintig jaar in haar greep heeft gehouden, staat niet los van de soms uiterst milde wijze waarop de bedrivers van de meest schokkende misdrijven er, dank zij deze politiek van barmhartigheid, van af kwamen. De wederopbouw van het land maakte het echter wenselijk, dat de boeken gesloten werden voordat de afrekening was voltooid. De titel die de auteur niet zonder ironie aan zijn boek meegaf, ontleend aan een belofte van de Londense regering die het verzet uit het hart gegrepen was, was dan ook in geen enkel opzicht een vlag die de lading van de na-oorlogse bestraffing van foute Nederlanders kon dekken. Het 'waarom' van deze tegenstelling wordt in Romijns voortreffelijk gedocumenteerde en evenwichtig geschreven studie duidelijk gemaakt.

C. Fasseur

I Twee kleinere omissies: op pagina 43 wordt abusievelijk opgemerkt dat de doodstraf in het burgerlijk strafrecht in 1886 werd afgeschaft (moet zijn: 1870); op pagina 47 dat de voordracht tot ontslag van te zuiveren (hogere) ambtenaren *door* de Kroon werd gedaan (dit moet uiteraard zijn: *aan* de Kroon). Tenslotte is het jammer dat de auteur niet bekend was met het artikel van de huidige advocaat-generaal bij de Hoge Raad der Nederlanden M. R. Mok, 'Het doodvonnis van Mussert', in: J. P. Balkema, e. a., *Naar eer en geweten. Liber Amicorum J. Remmelink* (Arnhem, 1987) 363-381.

L. van Poelgeest, *Nederland en het Tribunaal van Tokio. Volkenrechtelijke polemiek en internationale politiek rond de berechting en gratiëring van de Japanse oorlogsmisdadigers* (Arnhem: Gouda Quint, 1989, 169 blz., f28,50, ISBN 90 6000 622 4).

Berechting van oorlogsmisdadigers roept net als oorlog, bezetting en bevrijding bij de overgrote meerderheid van de Nederlanders associaties op met Duitsland en Duitsers. Daarover is door degenen die de tweede wereldoorlog in Nederlands-Indië meemaakten in de loop der jaren al